УДК 351.85; 379.8

Д.И. Әхмәтов,
Л.Г. Мөхәммәдиева

КЕРӘШЕН ВАКЫТЛЫ МӘГЪЛҮМАТ ЧАРАЛАРЫ

В статье исследуется формирование кряшенских средств массовой информации с начала 1990-х годов до настоящего времени, пути их развития, правовые и общественные основы и деятельность. Кряшены (тат. *керәшеннәр* от рус. *крещён; крещёные татары*) – этноконфессиональная группа в составе татар Волго-Уралья, исповедующая православие.

Через анализ истории и современных проблем кряшенской периодической печати автор раскрывает роль данных изданий в обществе, их значение в сохранении национальной культуры и самосознания. В ходе исследования выявляются исторический опыт и современные аспекты создания и развития кряшенской периодической печати, основные проблемы и перспективы на будущее. В статье освещается история создания и деятельности газет «Керәшен сүзе», «Керәшен хәбәре», «Туганайлар». Также показана общественная роль кряшенской прессы, ее тематические направления, аудитория и значение в сохранении национальной культуры.

Ключевые слова: кряшены, периодическая печать кряшен, «Керәшен сүзе» («Слово кряшен»), «Керәшен хәбәре» («Новости кряшен»), «Туганайлар» («Сородичи»), культурное наследие.

The article examines the formation of Kryashen mass media from the early 1990s to the present day, their development paths, legal and social foundations and activities. Through an analysis of the history and contemporary problems of the Kryashen periodical press, the author reveals the role of these publications in society, their significance in preserving national culture and self-awareness. The study reveals the historical experience and contemporary aspects of the creation and development of the Kryashen periodical press, its main problems and future prospects. The article covers the history of the creation and activities of the newspapers «Kereshen suzze», «Kereshen khabere», «Tuganaylar». The public role of the Kryashen press, its thematic areas, audience, and importance in preserving national culture are also shown.

Keywords: Kryashens, periodicals of the Kryashens, “Kereshen suse” (“Word of the Kryashens”), “Kereshen khabәre” (“News of the Kryashens”), “Tuganaylar” (“Kindreds”), cultural heritage.

Массакүләм мәгълүмат чаралары – милли азчылыкларның мәдәниятен, телен, үзаңын саклап калуда һәм үстерүдә нәтиҗәле механизмнарның берсе булып тора. Керәшеннәр өчен әлеге мәсьәлә аеруча актуаль, чөнки бу этник төркемнең матбугаты тарихи яктан катлаулы һәм каршылыклы юл үткән. 1990 елларга кадәр керәшеннәрнең үз массакүләм мәгълүмат чаралары булмаган (1917–1930 елларда кыска гына вакыт эчендә яшәп алган «Киняш» газетасын исәпкә алмаганда). Советлар Союзы таркалган чорда милли үзаң үсеше, демократик үзгәрешләр һәм мәдәни хокукларны киңәйтү шартларында

керәшеннәрнең үз массакүләм мәгълүмат чараларын булдыру мөмкинлеге туды.

Мәкаләнең максаты – хәзерге чорда керәшен массакүләм мәгълүмат чараларының формалашу үзенчәлекләрен һәм аларның керәшен җәмгыятенең милли үзаңын саклаудагы ролен ачыклаудан гыйбарәт.

Әлеге тикшеренүнең нәтиҗәләре керәшен тарихын, мәдәниятен өйрәнү өлкәсендәге фәнни белемнәрне баетуга һәм Татарстанда этник массакүләм мәгълүмат чаралары үсеше стратегиясен камилләштерүгә ярдәм итәчәк.

1980 еллар ахыры – 1990 еллар башында Советлар Союзында һәм аннан соң Россиядә барган иҗтимагый-сәяси үзгәрешләр, «ачыклык» сәясәте, милли-мәдәни үзаң үсеше, демократик хокук һәм ирекләрнең киңәюе керәшеннәргә үз массакүләм мәгълүмат чараларын булдыру өчен мөмкинлекләр тудырды.

1992 елның 23 маенда Казанда Татарстан Республикасы халыкларының Беренче съезды узды. Анда Казан шәһәре керәшен оешмасы җитәкчесе А.В. Фокин тарафыннан керәшен вакытлы матбугаты мәсьәләсе күтәрелде. Керәшеннәрнең җирле оешмалары конференциясе (Казан, 1992 елның 12 апреле) Татарстан Республикасы Югары советына керәшен нәшрият эшләрен, вакытлы матбугатын яңарту һәм радио һәм телевидениедә үз редакцияләрен оештыру мөмкинлеге турында мәсьәләләрне карарга тәкъдим итте.

Моннан тыш, милли үзаң үсеше, керәшен иҗтимагый хәрәкәте активлашу, 1990 елларның башында Яр Чаллы, Казан, Алабуга, Түбән Кама һәм башка шәһәрләрдә керәшен мәдәни-агарту оешмалары төзелү керәшен массакүләм мәгълүмат чараларын яңарту өчен уңай шартлар тудырды. Керәшеннәрнең тарихи үткәнгә, үз мәдәни мирасларына кызыксынулары арту, традицияләрен, милли үзенчәлекләрен саклап калу теләге – болар барысы да керәшен матбугатын булдырырга этәрде.

1993 елның 4 февралендә Яр Чаллы шәһәрендә «Керәшен сүзе» иҗтимагый-сәяси һәм әдәби газетасының беренче саны дөнья күрде. Газетаның гамәлгә куючысы – «Металлургстрой» җитештерү берләшмәсенең әйдәп баручы белгече Н.П. Антонов. Беренче мөхәррире – шагыйрь һәм публицист Ананий Малов (Ямаш Игәнәй) (1938–1997).

«Керәшен сүзе» газетасы формаль яктан татар һәм рус телләрендә нәшер ителергә тиеш булса да, гамәлдә күбесенчә татар телендә чыкты. Газета куйган бурычларның берсе – Россиядә яшәгән керәшеннәрне берләштерү, аларның үзаңын яңарту һәм саклау, мәдәни һәм рухи мирасын пропагандалау.

Газета төрле елларда 500 дән алып 1000 данәгә кадәр тираж белән басыла, бу редакциянең матди хәле белән бәйле була. Башта газета айга – ике, аннары айга бер тапкыр чыга.

«Керәшен сүзе» газетасының тематикасы бик төрле. Газета керәшеннәрнең Россиянең төрле төбәкләрендәге тормышын яктырта,

тарихы, этник үзенчәлекләре, гореф-гадәтләре, традицияләре, дини ышанулары турында материаллар бастыра. Газетада күренекле мәдәният һәм сәнгать, әдәбият эшлеклеләре турында мәкаләләр урын ала.

Мисал өчен, газетада керәшен авыллары турында тарихи очерклар («Безнең авыл тарихы» рубрикасы), халык авыз иҗаты үрнәкләре, сәнгать һәм музыкага караган материаллар, халык бәйрәмнәре (Питрау, Нардуган һ.б.) турында мәкаләләр басыла.

«Керәшен сүзе»ндә танылган шәхесләр турында истәлекләр дә дөнья күрә. Мәсәлән, газета күренекле мәгърифәтче И. Тимофеев, композитор Т. Гайнуллин, рәссам И. Михайлов, галим М. Глухов һ. б. турында язмалар бастыра.

1996–1997 елларда газета матди кыенлыклар кичерә, шул сәбәпле даими рәвештә чыгудан туктый. Әмма керәшен җәмәгатьчелеге һәм спонсорлар ярдәме белән газетаны саклап кала алалар, һәм ул 2001 елга кадәр яшәп килә.

1996 елның икенче яртысында Яр Чаллы шәһәрендә «Керәшен хәбәре» иҗтимагый-сәяси газетасы теркәлә һәм чыга башлый. Газетаның гамәлгә куючысы – Яр Чаллы мәдәни-агарту этнографик керәшен җәмгыяте. «Керәшен хәбәре»нең баш мөхәррире шулай ук А.Н. Малов була.

«Керәшен хәбәре» газетасы «Керәшен сүзе»н тулыландыручы басма буларак барлыкка килә. Бу ике газетаның идарә составы шактый охшаш булып, «Керәшен хәбәре» – күбрәк иҗтимагый-сәяси, «Керәшен сүзе» мәдәни-агарту һәм этнографик мәсьәләләргә игътибар бирә.

«Керәшен хәбәре» газетасы керәшен иҗтимагый хәрәкәтенең үсеше, керәшеннәрнең хокукларын яклау, керәшен мәдәни автономиясе мәсьәләләре, керәшеннәрнең сәяси һәм иҗтимагый тормышта катнашуы кебек темаларга зур урын бирә. Газета керәшен җәмәгать оешмаларының эшчәнлеген дә, алар үткәргән чаралар, җыелышлар, конференцияләрне дә яктыртып бара.

«Керәшен хәбәре» газетасында тарихи һәм мәдәни мирас турындагы язмаларга да зур урын бирелә. Газета Россиядәге керәшен авылларының үткәне һәм бүгенгесе, рухи мирасы турында материаллар бастыра.

Газетаның тиражы якынча 500–700 данә була. Ул айга бер тапкыр чыга. Матди кыенлыклар булу сәбәпле, газета даими рәвештә чыга алмый, 1999 елда чыгудан туктый.

2002 елда Яр Чаллы шәһәрендә «Туганайлар» мәдәни-агарту газетасы ачыла, ул – чынлыкта «Керәшен сүзе»нең дәвамчысы. «Туганайлар»ның беренче баш мөхәррире булып Л.Д. Белоусова билгеләнә. Газетаның исеме («туганнар» дигән мәгънәгә ия) керәшеннәрне туган, бер-берсенә якын кешеләр буларак берләштерү теләген чагылдыра.

«Туганайлар» газетасы башлангыч чорда иҗтимагый-сәяси басма буларак теркәлсә дә, соңрак рәсми рәвештә мәдәни-агарту газетасы

дип үзгәртелә. Газета укучыларның күбесе «Туганайлар»ны «Керәшен сүзе»нең дәвамчысы яки үзгәртелгән исем астында чыккан «Керәшен сүзе» буларак кабул итте.

Газетаның үзенчәлеге шунда: ул православие динендәге керәшеннәрнең рухи тормышын яктыртуга зур игътибар бирә. «Туганайлар»да православие бәйрәмнәре, дини йолалар, керәшен чиркәүләренең тарихы һәм бүгенгесе турында материаллар даими рәвештә басыла. Газета керәшеннәрнең дини үзаңын ныгытырга һәм православие традицияләрен сакларга ярдәм итә.

«Туганайлар» айга ике тапкыр чыга һәм газетаның тиражы төрле елларда 1000–1500 данә тирәсе була. Газета Татарстан Республикасының дәүләт ярдәмен ала, бу аның финанс хәлен ныгыта.

«Туганайлар» газетасы керәшеннәрнең бер-берсе белән аралашу, мәгълүмат алмашу, үз тарихларын, мәдәниятләрен, традицияләрен өйрәнү һәм саклау өлкәсендә мөһим коммуникация чарасына әйләнде.

Керәшен газеталарының («Керәшен сүзе», «Керәшен хәбәре», «Туганайлар») барлыкка килүе һәм үсеше керәшен җәмгыятенә зур йогынты ясый. Алар керәшеннәрнең тарихы, мәдәнияте, дини үзенчәлекләре, гореф-гадәтләре турында мәгълүмат тарата, төрле төбәкләрдә яшәүче керәшеннәргә бер-берсе белән аралашу, мәгълүмат алмашу, үз проблемаларын уртаклашу, аларны хәл итү юлларын бергәләп эзләү мөмкинлеге бирә. Газеталар керәшен җәмәгать оешмаларының, мәдәни үзәкләренең эшчәнлеген яктыртып, аларның эшен координацияләргә булыша. Авыл хуҗалыгындагы проблемаларны, авыл инфраструктурасы, авыл тормышын яхшырту мәсьәләләрен күтәреп, авылларның социаль-икътисади үсешенә дә игътибар бирә.

Массакүләм мәгълүмат чараларының үсеш перспективалары берничә юнәлешне колачлый. Беренчедән, бу – газета-журналларны цифрлаштыру. Хәзерге вакытта «Туганайлар» газетасының үз сайты бар, социаль челтәрләрдә аккаунтлары эшли. Киләчәктә электрон форматны үстерү, онлайн-контентны арттыру, интерактив элементлар кертү, яңа цифрлы форматларны (подкастлар, видеоконтент һ. б.) үзләштерү мөһим булачак.

Икенчедән, массакүләм мәгълүмат чараларының аудиториясен киңәйтү.

Өченчедән, массакүләм мәгълүмат чараларының төрлелеген арттыру.

Дүртенчедән, массакүләм мәгълүмат чараларын финанслау чыганакларын диверсификацияләү. Дәүләт ярдәме белән генә чикләнмичә, грантлар, иганә акчалары, коммерция проектлары, реклама һәм башка финанс чыганакларын эзләү керәшен газеталарының финанс хәлен ныгытачак.

Бишенчедән, бу – массакүләм мәгълүмат чараларының эчтәлеген һәм сыйфатын яхшырту. Яңа рубрикалар, заманча темалар, укучылар

өчен актуаль проблемаларны яктырту, интерактив элементлар кертү газеталарны кызыклырак итәчәк.

Хәзерге чорда керәшеннәрнең массакүләм мәгълүмат чаралары милли мәдәниятне үстерүдә, гореф-гадәтләрне, традицияләрне саклауда, милли үзаңны ныгытуда мөһим роль уйный.

Әдәбият

1. *Антонов Н.П.* Керәшен сүзе: тарих һәм хәзерге заман // Керәшен сүзе. 1999. № 6 (66). Б. 4–7.
2. *Әхмәтов Д.И.* Хәзерге чорда керәшен массакүләм мәгълүмат чараларын яңарту һәм формалаштыру проблемалары // Ученые записки Казанского университета. 2024. Т. 166. Кн. 2. С. 138–146.
3. *Әхмәтов Д.И.* Яр Чаллы шәһәрендә керәшен газетасы «Туганайлар»ның барлыкка килүе һәм эшчәнлеге (2002–2008) // Кеше. Социум. Җәмгыять. 2024. № 12. Б. 24–33.
4. *Белоусова Л.Д.* Керәшен матбугатының яңарышы // Туганайлар. 2012. № 10 (240). Б. 3–5.
5. *Глухов М.С.* Tatarica. Энциклопедия. Казан: Ватан, 1997. 504 с.
6. *Малов А.Н. (Ямаш Игәнәй).* Керәшеннәр мәдәнияте һәм матбугаты // Керәшен сүзе. 1997. № 8 (56). Б. 3–4.
7. *Насыров Т.М.* Беренче керәшен газетасы // Гасырлар авазы – Эхо веков. 2009. № 1. Б. 242–246.
8. *Фокин А.В.* Керәшен милли хәрәкәте һәм матбугат // Казан утлары. 2001. № 5. Б. 145–152.

Әхмәтов Данир Илгизәр улы,
ТР ФА Экология һәм җир асты байлыкларыннан файдалану проблемалары институты кече фәнни хезмәткәре

Мөхәммәдиева Лилия Габделәхәт кызы,
тарих фәннәре кандидаты, ТР ФА Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институтының өлкән фәнни хезмәткәре

Ахметов Данир Ильгизарович,
младший научный сотрудник Института проблем экологии и недропользования АН РТ
ahmetov-danir@mail.ru

Мухамадеева Лилия Абдулахатовна,
кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Института истории им. Ш. Марджани АН РТ
zgel21@mail.ru